

УДК 326.31

Р.В. Борисенко, ад'юнкт НАВС

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ З МЕТОЮ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

В статті розглянуті позитивні та негативні наслідки роботи ЗМІ щодо висвітлення інформації про противправні діяння, що пов'язані з торгівлею людьми, та які, з точки зору правоохранної діяльності, відносяться до заходів протидії вказаним злочинам.

Ключові слова: органи внутрішніх справ, засоби масової інформації, торгівля людьми, протидія, стереотипи, громадськість.

В статье рассмотрены позитивные и негативные последствия оглашения информации СМИ о противоправных действиях, которые относятся к преступлениям сферы торговли людьми и которые, с точки зрения правоохранительной деятельности, относятся к мероприятиям противодействия указанным преступлениям.

Ключевые слова: органы внутренних дел, средства массовой информации, торговля людьми, противодействие, стереотипы, общественность

The article is about positive and negative effects of the media on the coverage of information on wrongful acts related to trafficking, and that, from the point of view of law enforcement, refer to the responses to these crimes.

Keywords: police, media, trafficking, fighting, stereotypes public.

Актуальність теми. Торгівля людьми – одна з найбільш значимих проблем не тільки сучасної України, але і всього світу. Це сучасна форма рабства, жертвами якої щорічно стають мільйони людей в різних країнах нашої планети, та яка включає в себе сукупність таких ознак: вербування, перевезення, продаж, передача, усиновлення в комерційних цілях, залучення до злочинної діяльності, використання у військових конфліктах та порнобізнесі, примус до заняття проституцією, примусова праця, залучення в боргову кабалу, трансплантація чи насильницьке донорство, використання шантажу, погроз, насильства [3].

Виклад основного матеріалу. Чимало факторів сприяють зростанню кількості противправних діянь, пов'язаних з торгівлею людьми, зокрема: незнання громадянами законів та власних прав, низький рівень життя населення, соціальна нерівність, насильство в сім'ї та інші прояви гендерної нерівності, девіантна поведінка батьків (зловживання алкоголем, наркотична залежність тощо), уявна привабливість крашого життя за кордоном, недостатня поінформованість громадян про можливості працевлаштування та перебування за кордоном з можливими наслідками такого перебування, поширення різних стереотипів, не регулярність проведення превентивних заходів, а також економічні причини, які підштовхують людей до пошуку роботи за кордоном чи в різних регіонах своєї країни.

Під час протидії торгівлі людьми поєднуються зусилля не тільки правоохранних органів, державних структур, громадських організацій, а й засобів масової інформації, далі – ЗМІ. Саме на останніх державою покладений обов'язок повного, достовірного, об'єктивного, неупередженого й відповідального інформування суспільства про дану проблему, як одного із найнебезпечніших злочинів проти особи.

Значущість впливу ЗМІ на світогляд сучасної людини вже не піддається сумніву ані з боку науковців, ані самими журналістами. Дані організації впливають на ставлення

людей до певних подій, формують громадську думку. ЗМІ, як вказує Ю.В. Наумкін й точку зору якого підтримуємо і ми, є важливим інститутом демократії, народовладдя, засобом реалізації принципу гласності, вираження громадської думки; вони значно впливають на сферу правопорядку [5, с. 3]. Через сферу духовно-ідеологічного впливу ЗМІ сприяють становленню думки громадськості щодо роботи правоохранних органів у протидії злочинності, тому упередженість думки журналіста є недопустимою, адже може спричинити негативне сприйняття громадськістю поданої інформації. Тож розглянемо позитивні та негативні наслідки роботи ЗМІ щодо висвітлення інформації про протиправні діяння, що пов'язані з торгівлею людьми, та які, з точки зору правоохранної діяльності, відносяться до заходів протидії кримінальним правопорушенням.

Використання можливостей засобів масової інформації з метою протидії злочинам, пов'язаних з торгівлею людьми, є досить актуальною темою, оскільки стосується однієї з найболячіших проблем сучасності, а також тому, що у криміналістичному аспекті недостатньо опрацьована – бракує тактико-криміналістичних та практичних рекомендацій щодо процесу використання можливостей ЗМІ з метою протидії злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми.

Вивченю деяких питань використання ЗМІ при розслідуванні злочинів пов'язаних з торгівлею людьми присвячували свої праці В.П. Бахін, В.С. Кузьмічов, В.К. Весельський, В.В. Пясковський [2] та В.С. Філашкін [12]. Однак, констатуючи важливий внесок даних вчених у розробку досліджуваного питання, на сьогодні у зв'язку з оновленням чинного законодавства, на жаль, питання використання можливостей засобів масової інформації з метою протидії злочинам, пов'язаних з торгівлею людьми, висвітлені фрагментарно. До того ж, в більшості випадків у роботах названих вчених можливості використання ЗМІ під час розслідування злочинів зводяться лише до залучення громадськості, тому значна кількість питань залишилась поза їх увагою.

На сучасному етапі розвитку правоохранної діяльності взаємодія із ЗМІ та використання останніх з метою профілактики та попередження злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, виходить на перше та пріоритетне місце. Така зміна пов'язана із новим європейським баченням правоохранної системи в демократичному суспільстві, яка направлена на громадянина та громадський контроль за органами державними влади.

Варто зазначити, що працівники міліції відповідно до п. 28 ст. 11 Закону України «Про міліцію» мають право користуватися безплатно засобами масової інформації з метою встановлення обставин вчинення злочинів та осіб, які їх вчинили, свідків, потерпілих, розшуку злочинців, які втекли, осіб, які пропали безвісти, та з іншою метою, що пов'язана з необхідністю надання допомоги громадянам, підприємствам, установам і організаціям у зв'язку з виконанням міліцією покладених на неї обов'язків [8].

Як говорить О.М. Бандурка, звернення міліції до громадських інститутів не свідчить про те, що органи внутрішніх справ вичерпали свої можливості, а вказує на те, що боротьба із злочинністю повинна провадитись у взаємозв'язку з населенням, так як вирішення даної проблеми залежить не тільки від розробки та прийняття певних законів, належної роботи правоохранців, а також від активної позиції самих громадян щодо протидії кримінальним правопорушенням [1, с. 350–351].

ЗМІ в процесі протидії торгівлі людьми має власні завдання, до яких А. Топчій та Т. Шевченко відносять [10, с. 67]:

- інформування суспільства про торгівлю людьми як проблему в цілому;
- поширення інформації про механізм торгівлі людьми з метою запобігання цьому злочинові;
- сприяння поширенню інформації про заходи протидії торгівлі людьми та боротьби з нею;
- поширення інформації про умови працевлаштування за кордоном;
- сприяння формуванню толерантного ставлення до потерпілих;
- поширення інформації про організації та соціальні проекти, що працюють у сфері запобігання торгівлі людьми;
- висвітлення питань виконання/невиконання владою взятих на себе зобов'язань у сфері боротьби з торгівлею людьми, ефективності витрати бюджетних коштів, що виділяються на таку діяльність, — розглянемо деякі з них більш детально.

Одним із найважливіших завдань ЗМІ є інформування суспільства про торгівлю людьми як про актуальну проблему. У телевізійних програмах, публікаціях в друкованих ЗМІ висвітлюються випадки, пов'язані з торгівлею людьми, даються експертні оцінки, оприлюднюються данні, які допомагають людям довідатись про це явище та усвідомити його значущість. Саме від ЗМІ залежить відношення суспільства до злочинів, які пов'язані з торгівлею людьми: чи вважати їх такими, що несуть в собі надзвичайну загрозу або як такі, на які можна не звертати увагу. Так, А. Топчій зазначає, що «повнота матеріалу залежить від того, скільки різноманітних думок та обґрунтованих точок зору на проблему буде представлено» [11, с. 73].

Торгівля людьми не має позитивних рис, адже це — порушення прав людини, але різні установи, що залучені до процесу протидії, можуть розходитися в поглядах на деякі її аспекти. Завдання журналіста — дати можливість висловитися всім учасникам цього процесу. У підручнику «Нелегальна трудова міграція та торгівля людьми. Висвітлення проблеми у ЗМІ» за редакцією А. Топчія виділено наступні основні джерела інформації: державні структури, міжнародні організації, громадські організації, потерпілі [11, с. 73].

Торгівля людьми — комплексна проблема, що має великий негативний вплив на неповнолітніх. Потрапивши в таку ситуацію, дитина постає перед загрозою фізичного, психологічного та сексуального насильства, побиття, згвалтування, примусової участі у сексуальних збоченнях, залучення до кримінальних дій, підневільної важкої праці, у тому числі в шкідливих умовах, нелегальної трансплантації органів, примусового жебрацтва під вигаданим приводом [9, с. 4].

За аналітичними даними Міністерства внутрішніх справ України та громадських організацій в державі простежується певна залежність видів протиправних діянь, пов'язаних з торгівлею людьми, від регіону та країни призначення. Наприклад, жителів Закарпаття частіше вербують на роботу до Чехії, Словаччини й Угорщини, Тернопільської й Львівської областей — до Італії. Okрім того, в тенденціях вербування спостерігається «сезонність» [10, с. 24]. Журналісти мають право аналізувати та акцентувати увагу на такій регіональній та сезонній особливості, що в свою чергу може привернути більшу увагу та зацікавленість суспільства до вказаної проблеми, оскільки інформація, підготовлена на місцевому матеріалі.

До завдань ЗМІ відноситься і висвітлення інформації щодо методів, за допомогою яких діють торговці людьми, що сприяє запобіганню появи нових жертв, а також всеобще інформування про діяльність неурядових організацій, які працюють у сфері

попередження торгівлі людьми. Саме неурядові організації надають більшість соціальних послуг для потерпілих від торгівлі людьми й проводять значну кількість кампаній, спрямованих на попередження цього явища.

Від ЗМІ значною мірою залежить ставлення до потерпілих від торгівлі людьми. Мас-медіа можуть і повинні сприяти формуванню толерантного ставлення суспільства до названих осіб. Розуміння та допомога з боку оточення, відсутність осуду – основа їх повернення до нормального життя.

Проте, присутні і негативні сторони відображення інформації поданої ЗМІ, зокрема мас-медіа відіграють значну роль у поширенні, здебільшого через рекламу, привабливої інформації про життя за кордоном. Однак реклама, використовуючи ефектні образи, не завжди достовірно відображає реальність, а направлена на виконання інших завдань. Більшість людей не замислюється над цим й ототожнюють рекламу з дійсністю, що сприяє формуванню хибних переконань і є одним із факторів підштовхування до пошуку роботи за кордоном. Часто працівниками мас-медіа дане явище висвітлюється поверхово та їх оцінки й думки переважають над фактами, що призводить до погіршення ситуації в цілому.

До несприятливих факторів, які сприяють торгівлі людьми, відноситься також тиражування ЗМІ стереотипів із проблеми торгівлі людьми. Науковці, які присвячували власні роботи зазначеному питанню наводили перелік стереотипів, однак детально їх не розглядали [4, с. 80–84; 5]. Тому, зосередимо увагу на характеристиці розповсюджених стереотипів:

1) «жінки, які постраждали від сексуальної експлуатації, самі винні в тому, що з ними сталося. Вони прекрасно знали, навіщо й куди йдуть. За це їх варто піддати осуду, оскільки проституція є суспільним злом». Вказанний стереотип є досить поширеним у суспільстві та найчастіше тиражується ЗМІ, підґрунтам якого є думка, що дівчата за власним бажанням надають сексуальні послуги. Однак, відповідно звітам МВС України за 2011–2012 рр.[6], більшість українських дівчат та жінок, що стали жертвами сексуальної експлуатації, було завербовано для роботи офіціантками, мийницями посуду, няньками. Торгівці людьми зацікавлюють дівчат високооплачуваною роботою, однак не розкривають справжні умови працевлаштування, адже їх прибуток залежить від кількості жертв;

2) «у рабство потрапляють лише молоді жінки, яких потім використовують у сексуальній сфері. Чоловіки, діти або жінки середнього віку ніколи не стають жертвами торговців людьми». Заперечуючи дане твердження, скажемо: експлуатація жінками у сексуальній сфері є далеко не єдиним видом торгівлі людьми. Серед інших форм можуть бути використані насильницький шлюб, примусова праця, використання в домашньому господарстві, промисловому або сільськогосподарському секторах, народження дитини примусово або на замовлення. Чоловіків переважно використовують на будівництві, прокладанні залізничних колій, в промисловості та промисловій риболовлі, сільському господарстві. Дітей, осіб похилого віку, людей з функціональними обмеженнями та осіб, які мають залежність від психотропних речовин – з метою жебракування. Але такий поділ є умовним та не може свідчити про те, що, наприклад, чоловіків не можуть використовувати для сексуальної експлуатації, жінок та дітей – для втягнення у злочинну діяльність (дрібні (кишенькові) крадіжки, перевезення наркотичних речовин) або піддавати більш ніж одному виду експлуатації. Тому, приділяючи увагу лише одній формі торгівлі людьми, не розкриваючи в повному

обсязі інших, ЗМІ лише ускладнюють проблему;

3) «жертвами торговців людьми стають тільки малоосвічені та наївні люди». Не можна говорити про низький рівень освіти потерпілих оскільки відповідно до статистики МОМ [7] освітній рівень потерпілих складає: 59% - закінчена середня, 17% - базова чи неповна вища, 14% закінчена вища, 10% початкова або незакінчена середня. До того ж для більшості потерпілих пропозиції про працевлаштування надходили від людей, яким вони довіряли (наприклад, вербувальніками виступали родичі), що свідчить про зловживання злочинцями довірою людей, а не про наївність останніх;

4) «люди, які не обмежені у свободі пересування, не є жертвами торговців людьми». Названий стереотип є досить поширений, оскільки серед представників ЗМІ існує необґрунтована думка про відсутність складу злочину, якщо до жертви не застосовувались фізичні методи впливу та її не обмежували у свободі пересування. Зазначене твердження обумовлюється тим, що навіть якщо потерпілі можуть вільно пересуватись, вирватись з рабства досить складно, оскільки на поведінку потерпілих, окрім фізичного насильства, впливає психологічний тиск, погрози, приниження, шантаж та переконання в тому, що за порушення візового режиму чи за інші дії, які вони вчинили, їм загрожує покарання. Острах переслідування потерпілих як злочинців утримує їх від звернення до правоохоронних органів. Неможливість отримання допомоги від правоохоронців, переконаність самих потерпілих у своїх «злочинних» діях забезпечує контроль над жертвами з боку злочинців;

5) «торгівля людьми не може здійснюватися в межах однієї країни й завжди пов'язана з виїздом громадян за кордон». Наведена точка зору є помилковою, адже дедалі більшого поширення набувають випадки торгівлі людьми в межах однієї країни. Здійснюючи торгівлю людьми в межах країни з метою різних форм експлуатації, злочинці мають найменший ризик та витрати пов'язані з організацією злочинної діяльності, на відміну від тих же заходів, пов'язаних з перетином кордонів держав.

Однак, на нашу думку, підхід до висвітлення проблеми торгівлі людьми через призму стереотипів є недопустимим, так як призводить до того, що люди отримують недостовірну, спрощену та часто викривлену інформацію, що може привести до недооцінки вказаної проблеми з боку громадськості та сприяти потраплянню людей до числа потерпілих від протиправних діянь, пов'язаних з торгівлею людьми.

Журналістські помилки можуть завдати серйозної шкоди, тому величезне значення у вказаному процесі відіграє зважений і продуманий підхід до оприлюднення будь-якої інформації, зокрема даних про потерпілих, оскільки порушення конфіденційності й розголошення особистих даних може привести до непоправимих наслідків для них. Від розуміння працівниками мас-медіа власної відповідальності за свої дії залежить і подолання суспільством цієї проблеми в цілому.

За даними різних організацій, в Україні можуть перебувати сотні тисяч потерпілих від торгівлі людьми та дітей, чиї права були порушені. Однак, відповідно до статистики громадських об'єднань і міжнародних організацій, допомога надається лише незначному відсотку від цієї юмовірної кількості. На їхню думку, причиною такої різниці є той факт, що люди не знають про подібну діяльність або не вірять у можливість отримання допомоги. Тому, з огляду на соціально важливий характер такої роботи й суспільний резонанс, що мають ці проблеми, завдання ЗМІ – сприяти поширенню інформації про структури, які допомагають тим, чиї права порушені. Журналісти можуть і повинні стежити за виконанням владою взятих на себе зобов'язань щодо

протидії цим проблемам, а також за ефективністю використання бюджетних коштів, які виділяються на боротьбу із цими явищами. Розуміння своєї ролі допоможе журналістам відповіальніше підходити до висвітлення цієї теми.

Висновки. З вищезазначеного слідує, що рівень інформованості населення з проблеми торгівлі людьми та порушення прав людини відіграє важливу роль у протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаних з торгівлею людьми. Втім, ЗМІ поки що не приділяють даній проблемі достатньої уваги. Потрібно не лише інформувати громадськість про реальні факти торгівлі людьми, а й робити все можливе щоб їх попередити. Такі заходи повинні бути систематичними, бо саме ЗМІ формують громадську думку у сфері попередження торгівлі людьми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бандурка О. М. Теорія та методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ : підруч. / О. М. Бандурка, В.О. Соболев. – Х. : Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. – 480 с.
2. Весельський В. К. Торгівля людьми в Україні (Проблеми розслідування) : навч. посіб. / Весельський В. К., Пясковский В. В. – К. : КНТ, 2007. – 268 с.
3. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
4. Левченко К. Соціальна профілактика торгівлі людьми / К. Левченко, І. Трубавіна. – К. : [б. в.], 2007. – 352 с.
5. Наумкин Ю. В. Взаимодействие правоохранительных органов и учреждений массовой информации в обеспечении социалистического правопорядка : автореф. дис. на соиск. уч. степени докт. юр. наук: спец. 12.00.09 «Кримин. процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Ю. В. Наумкин. – Академия МВД СССР. – М., 1988. – 30 с.
6. Офіційний веб-сайт МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>
7. Офіційний веб-сайт міжнародної організації з міграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iom.org.ua/ua/>
8. Про міліцію : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
9. Протидія торгівлі дітьми та комерційній сексуальній експлуатації дітей: основні положення міжнародного та національного законодавства. – К., 2006.
10. Топчій А. Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми / А. Топчій, Т. Шевченко. – К. : [б. в.], 2007. – 160 с.
11. Топчій А. Нелегальна трудова міграція та торгівля людьми. Висвітлення проблеми у ЗМІ / Топчій А. – К. : [б. в.], 2007. – 99 с.
12. Філашкін В. С. Криміналістичне забезпечення розслідування торгівлі людьми (міжнародне співробітництво) : автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримін. процес и криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукувова діяльність» / В. С. Філашкін. – Ірпінь, 2012. – 20 с.